

Fried István

**A SZERB—MAGYAR
IRODALMI KAPCSOLATOK
JELLEGÉHEZ
A FELVILÁGOSODÁS
KORÁBAN**

(Módszertani kísérlet)

Az irodalmi kapcsolatok kutatása számos, látszólag „irodalmon kívüli” tény, adat föltárását követeli meg; hiszen az irodalmi kapcsolat okozója és eredménye számos, látszólag „irodalmon kívüli” tény, adat lehet. Különösen ez a helyzet a kelet- és délkelet-európai térségben, ahol a népek és a kultúrák közötti közeledés — szinte a XX. századig — nem önálló, nemzeti keretekben történik meg; ahol kisebb közösségekre szorítkozó szervezetek (megyék, országgyűlések), illetve egyházi intézmények jelentik olykor a nemzeti összetartozás bizonyítékát; ahol a kultúra nélkülözi az egységes nemzet öntudatára építő szándékot. Ebben a térségben avval kell számolnunk, hogy a viszonylag egynemű latin-humanista művelődést olyan anyanyelvi kultúra váltja föl (vagy fejleszti ki önmagát a latin művelődés barokk hagyományával párhuzamosan), mely több nép együttélésének tanulságait is magában foglalja. Olyan népszerű alkotásokra célzunk, mint a délszláv—olasz eredetű magyar széphistóriák, illetve azok egyikének—másikának különféle nyelvű variánsa, strófa-formák kölcsönös jelenléte például a szlovák és a magyar irodalomban, bilingvis, sőt trilingvis költők—olvasók horvát—magyar, szlovák—magyar, stb. viszonylatban. Illetve ezen túl: anyanyelvükön alkotó költői egyéniségek jelentős politikai-társadalmi szerepet játszhatnak egy másik nép történetében. Irodalmi síkon azzal a jelenséggel találkozunk, melyet az újabb szlovák irodalomtörténetírás „kettős irodalmiság”-nak (biliterárnost’-nak)¹ nevez, s leginkább a XIX. század második felére alkalmazott. Arról van szó, hogy a kelet- és a délkelet-európai irodalmak fejlődése nem egyenletes. Nem csupán nagyívű fejlődési vonulatok váltakoznak csendesebb, kevesebb tehetséget kibontakoztató korszakokkal. Számottevő hézagok keletkeznek az egyes irodalmakban. Igaz, az utókor szorgos filológusai kéziratokat bányásznak elő a levéltárak mélyéről, jelentéktelen példányszámú nyomtatványokat emelnek ki a feledésből, mindez nem másítja meg a tényt: egy következő nemzedéknek az általa ismeretlen elődök munkáját is el kellett látnia. A horvát Matija Petar Katančić igen kevéssé ismerte az előző költőnemzedékek ma már föltárt eredményeit: amikor *Fructus auctumnales* című latin és horvát nyelvű költeményekből álló kötetét kiadta, szembe előtt a pesti egyetemen tanító Szerdahelyi György esztétikai tanításai, valamint a magyar deákos klasszicizmus addig megvalósult

eredményei lebegtek. Egy másik irodalom struktúrájába illesztette elképzeléseit, egy másik irodalom hagyományaiba beleépülve, hozta létre irodalmi próbálkozásait. Bonyolultabb a helyzet Lukijan Mušicki esetében, aki elfogadott nyelvi hagyományra, az egyházi körök által használt szerb nyelvre építhetett. Csakhogy az ő mondanivalója sem a szerb költészetből meríthette példaképeit; s az a deákos forma, melynek legkiválóbb szerb megvalósítója lett, többet köszönhet a pesti egyetem esztétika-professzora, Schedius Lajos — némethoni ihletettségu — poétika-oktatásának, valamint a magyar deákos klasszicizmus és Berzsenyi Dániel költészetének, mint a szerb irodalmi hagyománynak. A „kettős irodalmiság” azt jelenti e tájon, hogy a költő saját nemzeti irodalmának hagyománytalanságával számolva, kénytelen anyanyelvén beleilleszkedni egy másik irodalom hagyományába; egy másik irodalom költői rendszerét illeszti az anyanyelv konvencióiba, s ezáltal az anyanyelv költői lehetőségeit is megújítja, az elfogadott műfajokat föllazítja, egymásba mossa, újfajta irodalmi törvényeket alkot.

Már eddig is tudtuk, hogy a deseterac — részben német közvetítés, részben az eredeti népénekek tanulmányozása révén — figyelemre méltó pályát befutó magyar verssor lett, mely versnemmé fejlődött a legkiválóbb magyar költők tollán.² Illetve a szerb-horvát népénekek intenzív megismerése olyan fontos gondolatokat, összefüggéseket világított meg a magyar irodalmi gondolkodás számára (Kazinczy Ferenctől Vitkovics Mihályon át Kölcsey Ferencig, sőt Erdélyi Jánosig, rajta keresztül Arany Jánosig), mely irodalmunk fejlődését részben meghatározta. Viszont: a magyar felvilágosodás költészete számtalan izgalmas problémát vetett föl a szerb felvilágosodás, a szentimentalizmus írói-költői számára: Mušicki vagy Jovan Hadžić, Izidor Nikolić vagy Vitkovics Mihály poézise elképzelhetetlen a magyar irodalom eredményeinek számba vétele nélkül. S most nemcsak egyfelől Kazinczy, Vitkovics, Kölcsey, Székács vagy éppen Rummy Károly György népköltészeti tolmácsolásaira gondolunk, illetve arra, hogy Vitkovics a magyar költészettel ismertette meg szerb íróitársait, akik közül nem egy Pest-Budán élt, s ilyen közvetítésre nem is volt szüksége, mégcsak nem is arra, hogy Vitkovics szerb nyelvű költeményei között Csokonai- és Verseghy-átültetéseket is találjunk.³ Túlságosan kézenfekvő példa a költőként egyébként nem jelentékeny Jovan Pačić esete:⁴ magyar nyelvű versei tulajdonképpen Berzsenyi Dániel költeményeinek ihletésére készültek, s még azt nem elemezzük alaposabban, hogy szerb verseinek egyike Csokonai példájára vezethető vissza. Sokkal inkább azt kell hangsúlyoznunk, hogy az irodalomnak szinte tudatos megtervezésében, irodalmi irányok, stílusok, műnemek akart diadalra juttatásában érezzük a másik irodalom jelenlétét. Nem hatásokról van itt szó; hiszen följebb érintett példáink bőven kínálják a tényszerű, ám feltétlenül egyoldalú vizsgálódást. A hatások csupán eredményei és nem okai a kettős irodalmiságnak. A hatások ugyanis — ha megpróbáljuk ezt a sokat vitatott s evvel együtt sokáig helytelenül fölfogott fogalmat körülírni⁵ — sokkal inkább jellemzőek a befogadóra, mint a kibocsátóra. A hatás ugyanis önkéntes elfogadást jelent, eleve azt föltételezi, hogy költőnk a több számba jöhető hatás közül az adottat választotta, mert arra volt szük-

sége. S bár a múltban elsősorban azt hangoztatták a kutatók, hogy mi volt egyes verseknek a forrása⁶ (ez sem érdektelen, s mint kutatási segédeszköz jól hasznosítható egy tágabb látóhatárú vizsgálódásban), csak mellékesen néztek utána annak, hogy miért éppen ez vagy az a vers fogta meg az elemzett költőt; s még kevésbé esett arra a hangsúly, hogy éppen korszakunkban, a felvilágosodás korában szó sincs fordításról, a legtöbb esetben legfőljebb ötlet-átvételtől, átköltésről vagy adaptálásról beszélhetünk. A skála terjedelmes: az idegen szöveg tulajdon- és helyneveinek nemzetiesítésétől, a nemzeti irodalmi hagyományba való beleillesztésig tart.

Így tehát a hatásokat a komplex vizsgálódás csak az irodalmi együttélés egyik létformájaként említi, még csak nem is a legfontosabbként. Sokkal inkább a szociológiai, a pszichológiai és az irodalmi feltételeket kell megvilágítanunk, ha például a szerb és a magyar felvilágosodás irodalmi kapcsolatainak jellegét szeretnénk föltárni. Arra kell utalnunk, hogy miért éppen a szerb és a magyar fölvilágosodás irodalma, művelődése találta meg egymáshoz az utat, miért e két irodalom között valósult meg a „kettős irodalmiság”, illetve azt, hogy miben különbözik a szerb—magyar irodalmi kapcsolat a szlovák—magyartól (vagy a cseh—szlováktól, és így tovább).⁷ A szerb—magyar irodalmi—művelődési kapcsolatok különbözőségére a könnyebb az utalás. Ugyanis nyelvi szempontból a különbség, itt nem a prozódiai viták, a nyelvi problémák keltik az érdeklődést, bár épp a magyar deákos költők nagyhangú, de az időmértékes verselés magyar lehetőségeit is célzó vitái sem jártak tanulság nélkül Mušicki vagy mások számára. De ami cseh—szlovák viszonylatban megtörtént, az tudniillik, hogy szlovák költők, mint Palkovič és Tablic a cseh felvilágosodás irodalmának is részesei, az ő költeményeik értékes hozzájárulások a cseh prozódiai vitákhoz, viszont ennek tanulságai a szlovák költészetnek is utat mutattak, itt még horvát—szerb viszonylatban sem érvényesülhet. A „bibliétina”, azaz az evangélikus szlovákok egyházi nyelve éppen a cseh prozódiai vita, majd Šafárik és Palacký immár romantikus elméleti kérdésekkel telített irodalmi levelezése nyomán újult meg, s kapott újabb lehetőséget Ján Kollár szentimentális klasszicista költészetében. A szerb felvilágosult klasszicizmus⁸ előtt látszólag hasonló nehézségek álltak, mint a szlovák evangélikusok előtt. Csakhogy a szerb egyházi nyelv nem volt egységesnek mondható, különböző mértékben volt telítve például orosz nyelvi elemekkel; sőt a népnyelv is különböző mértékben hatotta át az egyes alkotók írásait. Ezért — s a horvát irodalom szűk megvalósulási lehetőségei miatt — keresett olyan irodalmi—kulturális hagyományt, melyet nemzetivé asszimilálva, átlépheti az előtte tátongó űrt. Nem kívánjuk tagadni az orosz, a német vagy a francia felvilágosodás jelenlétét a szerb felvilágosodás irodalmában, Obradović életművét vizsgálva, az orosz és a német példa fontosságára figyelmeztetünk; a szerb költészetben azonban jelentős vonulat a magyar irodalommal rokon, a magyar költészetet nemzeti nyelven továbbépítő ág. Míg a szlovák felvilágosodás jelentős részben közvetlenül merít a német egyetemek tanításaiból, addig a szerb irodalomban jóval több szerephez juttathatjuk a magyar irodalmi gondolkodás ihletését. S bár jónéhány szerb értelmiségi, pap

jutott ki a XVIII. század folyamán Németországba, került kapcsolatba például a pietizmus fellegrárával, Halleval,⁹ a szerb papok, írók többségének útja a szegedi piarista középiskolán vagy a győri, soproni, esetleg késmárki, pozsonyi líceumon keresztül a pesti egyetemig vezetett; tanulmányai során többnyire megtanult magyarul. Ne feledjük, hogy a szerbek Magyarországon jórészt szétszórva, a Duna mellett elterülő kisvárosokban éltek, Komáromtól Szentendrén át Pest-Budáig, Ráckeveig és onnan délre is.¹⁰ E városokban a kereskedői-papi réteghez csak később járult a szerb hivatalnoki (tisztviselői)-ügynyvi s igen vékony réteg. A legjelentősebb magyarországi „szerb” kiadó az Egyetemi Nyomda volt,¹¹ mely szerb korrektort is foglalkoztatott; a szerb kulturális, majd politikai lapok jelentős központja volt Pest-Buda, mely így költőket, újságírókat, fordítókat juttatott munkalehetőséghez. Mindez azonban már XIX. század húszas éveiben történt, addig csupán az Egyetemi Nyomdában kiadott sokféle szerb nyelvű nyomtatvány elégíti ki a kulturális igényeket. Ezért történhetett meg, hogy a Serbske Letopisi egyszerűre tárja olvasói elé a klasszicizmus szellemében készült verseket, a barokk hagyományait követő alkalmi költészet termékeit, illetve a már romantikus fogantatású, többnyire fordítás-irodalmat. Nem egyszer sokkal később jelenik meg egy vers, mint amikor megszületett, Vitkovics szerb poézise jórészt halála után jutott nyomdafestékhez. Szerb irodalmi életről tehát a XVIII. század második felében, a XIX. század első évtizedében nem beszélhetünk. De kulturális központokat említhetünk: ilyen Karlóca, akkor Stratimirović metropolita tudós kört szervez maga köré, a karlócai iskola jőnévű és tevékeny tanárokat foglalkoztat.¹² Ilyen Pest-Buda, ahol Vitkovics Mihály vendégszerető háza mindig nyitva áll a lassan-lassan szaporodó szerb írók-alkotók előtt.¹³ Mind Stratimirović, mind Vitkovics Mihály állandó kapcsolatban áll a magyar kulturális élettel. Stratimirović még a magyar jakobinus értelmiséggel is kapcsolatba kerül, Hajnóczy József révén, később, főleg Rummy Károly György, majd Magda Pál segítségével a magyar művelődés fejlődésében is alaposan tájékozódik.¹⁴ S ha Vitkovics Mihály nyitva tartotta házát a magyar írók előtt, ugyanezt mondhatjuk el róla, valamint testvéréről, a budai lelkészről a szerb irodalmi élet szervezőjeként. Aki Vitkovics házába került szerbként, az valóban megismerte a magyar irodalmat, de szerbségéből mitsem vesztett, hogy csak Teodor Pavlović általunk már elemzett példájára utaljunk.¹⁵

Eddig főleg külső tényezők szerepét fejtegettük. Ha a szerb irodalom állapotát vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy benne magános kezdeményezők egymás után sorjázását fedezhetjük fel. Orfelin Velencében próbálkozik tudományos lap kiadásával, Obradovićot szerb Anacharsisként emlegeti kora, Jovan Rajić is nagy utat tesz meg, míg kolostori magányában megírhatja nagyszabású történelemkönyvét. Külön-külön, egymástól függetlenül alkották meg életművüket, alkotásaik nyelvilégsen segíthették elő az egységesülést, egymástól távol élve, a felvilágosodásnak különféle variánsait teremtették meg, leginkább a felvilágosodás klasszicizmusához kapcsolódtak. A hasznossági elv — kifejezetten irodalmi alkotásaikban — még nem vált ki az irodalomból, Obradović szerint a szépség az igazságon alapul, a szívnek és az értelemnek közös

eredménye az ízlés kialakulása. Nem elsősorban költőként hatottak, amennyiben hatottak: az ő irodalmi (s nem történetírói, önéletrajzi, tudományos) tevékenységük nem adhatott szilárd és megbízható alapot az új — modern — szerb irodalom kifejlődéséhez. S bár Mušicki lírája inkább korszakot zár, mint korszakot nyit (főleg, ha a romantikus szerb irodalommal vetjük egybe, illetve azokkal a szerb írókkal, akik Vuk Karadžić nyelvújítása, nyelvteremtése után alkották meg költői életművüket), őbenne valósul meg a legmagasabb fokon a költészet öntörvényűvé válása a szerb irodalom felvilágosult korszakában. Mindezt nem tehette volna meg, ha csupán Obradović Sulzerre alapozott esztétikáját használja föl. Ehhez Schedius esztétikai előadásai is kellettek, ehhez a magyar deákos klasszicizmus és Berzsenyi Dániel vívmányait is használnia kellett, ehhez el kellett jutnia legalább Klopstock poézisének ismeretéig.

S itt kell ismét azt hangsúlyoznunk, hogy nem közvetlen tematikai vagy a költői képanyagot illető hatásokra gondolunk. Ami „hatás” található, az inkább vezethető vissza a közös forrásokra, például Horatiusra. A „kettős irodalmiság” tényére kell emlékeztetnünk: Mušicki nem képet vagy témát vett át, hanem átugorva irodalmi fejlődésfokokat, módszert kölcsönzött, hagyományt teremtve, irodalmi formát lényegített át. Így az alkalmi költészetet az óda felé közelítette, az ódát némileg megfosztotta általánosító-elvont jellegétől, s az elégiához közelítette. Mindazt, ami a magyar irodalomban mintegy harminc esztendő küzdelem eredményeképpen jött létre, Mušicki egyetlen életműben valószínűsítette meg:¹⁶ a Rajnistól Berzsenyiig, sőt Virág Benedekig húzódó „deákos” vonulat számos vívmánya a szerb irodalomba Mušicki költészetén keresztül vonult be. Azaz a szerb irodalom úgy fejlődött tovább, hogy egy másik, ez esetben a magyar irodalom változásait végeredményekor ragadta meg, használta föl, hasonította át magába. Ez a fajta kapcsolat nem azonos például a magyar—francia, illetve a szerb—francia irodalmi kapcsolat intenzitásával, fajtájával. Ez utóbbiak esetében egy eszmeileg jóval előbb tartó, folytonosságában meg nem szakított, Európa-érvényes mondanivalót hordozó irodalom találkozott egy jóval szegényebb körülmények között éppen születő, a nemzet legfontosabb problémáit is kimondani kényszerülő irodalommal: e találkozás inkább a példaadó és a példát — messze nem változatlan formában — átvevő kapcsolataként jöhetett létre. Jellemző, hogy Voltaire és Rousseau irodalmi jelenléte mellett olykor legalább olyan fontos a második vonalba tartozó Marmontelé, mind a magyar, mind a szerb irodalomban, s a felvilágosult gondolat mellett az adaptálás célja legalább annyira a választékos, csiszolt stílus kialakítása fordítás segítségével.

A szerb és a magyar irodalom találkozása az egymás mellett élő, azonos problémákkal szembekerülő, a kultúrát azonos szándékkal megtervezni készülő irodalmaké: egymásba épülésük éppen a kapcsolatok legfőbb sajátossága. Lényegesen több szerb írástudó ismerte a magyar nyelvet, mint fordítva; ezért a magyar irodalomnak jelentősebb a szerepe a szerb irodalom megújításában, mint a szerbnek a magyaréban. Igaz, mikor Obradović néhány — nem eredeti — elbeszélése megjelenik magyarul, a szerző megnevezése nélkül, az elbeszélések pompásan

illeszkednek bele a képes divatlap anyagába, nem jelentenek egzotikumot, különlegességet.¹⁷ S ha ma olvassuk magyar fordításban Mušicki verseit, nem egyből Baróti Szabó vagy Berzsenyi súlyos sorai tekintenek vissza ránk, olykor Virág Benedek az említettekénél könnyedebb versformálását érhetjük tetten. Ismételjük: nem a téma, a képanyag, egy-egy fordulat azonossága vagy hasonlósága lep meg (olykor az is, mint a tengert megjárt, a vésszel dacolt s a révbe érő hajós motívuma), hanem a versszerkezet, a versformálás hasonló indítéka, két irodalom egy azon fejlődést bejáró gondolatvilága; az ihlet hasonlósága. Egyetlen példát idézünk, Milovan Vidakovićnak 1811-ből való költeményéből:

*U mestu prijatnom, tihoj pustinji
Gdi slavuji poju, šuma zeleni,
U žalost pogružen i sveta udaljen
Suze prolivam . . .*¹⁸

E szakasznak (s az egész versnek) magyar megfelelőjét nem találjuk, ha a verspárhuzamokat csupán az azonos szavakra, kifejezésekre, fordulatokra szűkítjük le. De ha a költői magatartást tekintjük, számtalan példát idézhetnénk a magyar, a lengyel vagy akár a szlovák irodalomból. A csöndes pusztán, ahol a fülemüle zeng, erdő zöldell (itt a puszta inkább a magánosságot jelképezi), gyászba merülve ül a költő, távol a világtól omlik könnye. A szentimentalizmusnak Európa-szerte ismert magatartásformáját értük tetten, Ányos Páltól is idézhetnénk hasonló érzékenységű magatartásról árulkodó dalt.

Eddig a kettős irodalmiságnak csupán egy kritériumát tettük vizsgálat tárgyává: az iskolákon, az együttélésen keresztül a szerb irodalomba (olykor olvasói tudatba) szivárgó vagy tudatosan beépített költői eredményeket. Így azonban egyoldalú az általunk fölvázolt kép. Ezt ki kell egészítenünk a másik oldal fölvázolásával, melyet úgy is megfogalmazhatnánk: a szerb történelem, sőt népelet egy-egy eseménye, hőse végigkíséri a magyar felvilágosodás irodalmát. S ha e jelenségek nem is irodalomformáló jelentőségűek, állandóan fölbukkannak, alkotásokra készítetnek, állásfoglalásra ösztönöznek.

Az első tény, melyre föl kell hívnunk a figyelmet, az a költemény-áradat, mely Belgrádnak Laudon által történő bevételével alkalmával születik.¹⁹ Igaz, itt nem a szerb főváros, inkább a Hunyadi János védte Nándorfehérvár visszaszerzése az öröm tárgya. De ha az újságcikkeket is végiglapozzuk, akkor vesszük észre, hogy ez az általános érdeklődés hogyan csúszik át lassan-lassan a szerb történelem, topográfia iránti érdeklődésbe. Itt csak a *Magyar Kurir*nak előbb Belgrádról, majd „Szerbiá”-ról közölt történelmi-földrajzi leírására utalnak, a föltámadt érdeklődést jelzi, hogy néhány hónappal később „Belgrád (...) hajdani történeteinek leírása” címmel ismét közlemény jelenik meg.²⁰ A horvát-szerb vidékek topográfiájával szolgál a *Mindenes Gyűjtemény* is „Tót Országáról és Sirmiáról némely Jegyzések”, majd „Tót Orzágnak nevezett Városai” címmel.²¹ A száraz adatközlést a színesebb írásmód váltja föl, érdekesek a római kor emlékeit idéző fejtegetések, a török hódítások története, majd a felszabadítás méltatása. Ezekbe a cikkekbe már beszű-

remkedett az a rendi-nemsei szemlélet, mely leginkább Pray György történetírói működése nyomán kapta meg megfogalmazását. Többször rámutattunk arra, hogy a bécsi udvar ösztönzésére Pray történeti érveket szolgáltatott az uralkodónak a szerb, a boszniai, a dalmáciai jogigényéhez.²² Egy költemény jegyzetében ezt állítja: „Vulgo notum est, inter titulos regum Hungariae, quibus uti solent praeter Dalmatiam, comprehendunt etiam Seruam, Bosniam, Bulgariam et Cumaniam, quo nomine Moldavia venit, tum Valachiam quoque.”²³ Fejér György adta ki Pray György rendelésre készült, de kéziratban maradt művét. Ebben írja a következőket: „Primus omnium Hungariae regum titulo regis Ramae seu Bosniae usus est Colomannus, cum in diplomate anni 1103. Spalatensi ecclesiae concessio, se praeter Dalmatiae et Croatiae, regem quoque Ramae nuncupavit.”²⁴ A továbbiakban azt emeli ki Pray, hogy Kálmán hódítás útján került a horvát és a dalmáciai részek birtokába. Azért fontos Pray fejtegetése, mert a későbbi horvát—magyar jogi viták alapvető tényezőjévé vált. E korban azonban csak az érdeklődést fejezi ki, a rendi-nemesi szemléletet, mely a Mindenes Gyűjtemény cikkében is föllelhető.

A politikai események mellett a társadalmi és a kulturális hírek is megtöltik a lapok hasábjait. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* beszámol Putnik Mózes haláláról, kárhóztatva emlegeti, hogy Boszniában két gyermeket elevenen befalaztak, s kikel a „babonaság” ellen, több alkalommal is hírt ad a temesvári szerb kongresszusról, melyet emígy jellemez: „a Nemzet nehézségeinek s kívánságainak előadása módjáról való Tanácskozás”,²⁵ a Magyar Hírmondó „A karlócai normale Gynasium állítása” címmel közöl tudósítást.²⁶

Kifejezetten irodalmi vonatkozású dolgozatról nem számolhatunk be: annál nagyobb érdeklődést vált ki a népköltészet. Bemutattuk,²⁷ hogy a II. József délvidéki harcaiban résztvevő Kazinczy László mint fedezi föl a szerb-horvát népének báját, mint küld meg egy dalt bátyjának, Kazinczy Ferencnek, aki egy esztendővel később Herder gyűjteményéből fordítja le a Hasanaginichát, Verseghy Ferenc hogyan utasítja el a szerb népdalokat verselésük vélt monotonijája miatt, Gvadányi József hogyan figyel föl a Marko Kraljevićről énekelő horvát „junák”-okra, majd Sándor István is lelkesen idézi a szerb-horvát népdalok világát. Ehhez járul, hogy Fortis dalmáciai utazásai, valamint Schmidt Miklós „Imperatores Ottomanici” című könyve alapján Molnár János „Magyar Könyvház”-ának 1783-as kötetei hírt adnak tudós igyekezetekről, megemlítik „Kraljevits Márkot”, itt még a „bolgárok királyát”.²⁸ Mindezek az adatok a XVIII. század utolsó két évtizedéből valók (csak Sándor Istváné származik a XIX. század elejéről), s ebben a sorban már némi tudatos ismerkedési szándékot is föltételezhetünk. Különösen akkor, ha számításba vesszük az eddig ismeretlen, az alábbiakban közlésre kerülő közleményt, mely a *Magyar Hírmondó*ban jelent meg, 1792-ben.²⁹ A közlő neve ismeretlen, a lábjegyzet ennyit mond: „Ezt az egész Elő-adást, Magyar-Országról közölte velünk egy érdemes Hazafi.” A közlemény címe: *Rátz Herkules*. „Talán egy Nemzet sints a’ Föld hátán, mellynek Herkulesse ne vólna. — Thöldi Miklós, kinek életéből némelly tördeléseket Ilosvai Péter 1574-ben emlékezetben hagyott, még ma is híres

nagy erejéről. — A Rátzok is ditsekedhetnek Szerviában egy Héroszokkal, de a'ki nem olly szegény legény vala, mint Thöldi, úgymint a'kinek, mikor az el-szaladt pokol fene bikát megfogta, tsak sok máj adaték vala. A Rátz Herkulesnek neve: *Marko Královich* vala. Nem tartják azt igaz Rátznak a Rátzok, a'ki a' vendégségekben Márko nagy erejéről nem dalol. — Szerviában, a' Macedóniai határ felé fekszik Prilapum Városa, törökül Perlepe. A' hegytől, a'melly alatt fekszik, vette Nevezetét ezen Város: a hegy hossza, ló háton, több fél napi járó földnél. Ezen hegynék oldalában vagyon egy nagy szegeletes sima kő, széle mintegy két, magassága másfél öl; ennek tetején ugyan azon nagyságú, szélességű, 's magasságú kő fekszik, még pedig olly egymást érve, mint a' Chinai hidak, vagy az Egyiptomi Piramisok. Ha kérdik az Útazók: Ki tette azt a' szörnyü követ a' másik tetejébe? A' felelet ez: Márko Královich. — Ezen hegynék oldalain, de igen magassan, itt is, amott is sok Templomok látnak, mellyek közzül némellyeknek még most is meg-tetszenek tserepedezéseik; de a' köszikláknak meredekségei miatt, már ma, tsak nem járhatatlanok. Találkoznak még is néha néha, a' Régiségek vizsgálásában gyönyörködő Útazók közzül, a'kik, ha nagy munkával és fáradsággal is, ugyan tsak meg másszák ezen hegyet, 's azon vólt 'Templomok' és Klastromok' számát sokra mondják. — Ha kérdik az Útazók a Rátzoktól: ki építtette azt a' sok épületet a hegyre? azt felelik: Márko Královich. Mert valami különös találtatik Rátz Országban, az mind Márko Královich munkája. — Vagyon még ezen hegy oldalán, az út mellett, egy nagy lapos négy szegeletű kőszikla, mellynek közepén lévő hasadástól veres víz lövellik-ki, meg-szűnés nélkül. A Lakosok, azt beszélik erről, hogy ez akkor fakadt, mikor Márko Královich' Papja ezen a kősziklán a' maga Leányának Férje lett. Maga a' hegy, rakva minden-féle színü ragyogó kövekkel."

E kis mondagyűjtemény jelzi, hogy a déli szláv népek népelete, revevilága iránt föltámadt érdeklődés — bármily vékony éren csörge-dezett is — állandónak és folyamatosnak bizonyult; s ha összevetjük másféle népköltészetek magyarországi megjelenésével, korainak és jelentősnek minősíthetjük.

Ezzel már a szerb—magyar művelődési-irodalmi kapcsolatok magyar részről szemlélt jellegének körülírásához jutottunk el. Nem a szerb irodalom volt jelen a magyarban, bár Horányi Elek tudománytörténeti (s e korban jól ismert, tekintélynek számító) lexikonjai bőséges délszláv anyagot tartalmaztak, számtalan délszláv forrásra hívták föl a figyelmet, s nem egy esetben máig helytállónak bizonyultak. Leginkább a szerb történelem eseményei, a népköltészet remekei (dalok, mondák), a kulturális élet eseményei foglaltak el számottevő helyet a magyar kiadványokban, s az idők folyamán egyre nagyobb szerephez jutottak. Idézett adataink szüntelen gyarapodó érdeklődésről tesznek tanúbizonyosságot. Miután a magyar nyelven is erősen korlátozottak a publikációs lehetőségek, ehhez a tényhez kell mérnünk a szerb vonatkozású cikkeket és híradásokat. Ezt a szempontot követve, igen fontosak, számuk meglehetősen nagy az egyéb — a magyarral szomszédos, illetve a Magyarország területén élő — népek kulturáját bemutató tanulmányokhoz, beszámolókhöz képest. Csak akkor növekszik meg egy-egy más nép, nem-

zet sorsfordulóiról, kulturális eseményeiről szóló híradások száma, ha valami rendkívüli esemény történik (mint pl. a Kościuszko-felkelés). A szerb (és általában a délszláv) téma mindig helyet kapott az újságokban, a történeti vagy más jellegű kiadványokban. Így magyar részről nem irodalmi érdeklődéssel, a kulturális események követés igényű figyelésével jellemezhető a kapcsolat. A felvilágosodás első szakaszában még kevesebbéről van szó, a szerb népköltészet irodalomformáló erőként majd a romantikus irodalomszemlélet jelentkezésekor lép be a magyar irodalomba, példaként, műnemként, megvalósult lehetőségként. Itt még csak arról van szó, hogy a többi hasonló jellegű nép sokkal kevesebb helyhez jut az újságot olvasó, az e tárgy iránt érdeklődő tudatában.

A szerb—magyar irodalmi kapcsolatok a XVIII. század második felében tehát kissé egyoldalúak. Az a tény határozza meg őket, hogy a szerbség több országra szétszórva él, s még az akkori Magyarországon belül sem alkot olyan homogén tömböt, mint a szlovákság. Ezért igazi kulturális központja nincs, Pest-Buda majd csak fokozatosan válik azzá. Olyan városokban, vidékeken lakik, ahol más népekkel keverten él: rendszerint magyarokkal és németekkel. Olyan iskolákba küldi gyermekeit, ahol az ország többi lakosával érintkezik szlovákokkal, németekkel és magyarokkal. Az a pietista, majd neohumanista jellegű művelődési anyag, melyet elsajátít, a szerb egyház követelte keretek között érvényesülhet csupán. S miután Magyarországon nincs igazán szerb kulturális központ (Karlóca is később válik azzá), nem fejlődik ki olyan irodalom sem, mely a felvilágosodás és stílusai, a különféle árnyalatú klasszicizmusok szerb honosítását a magyar vagy a lengyel irodalomhoz hasonló intenzitással tudná elvégezni: az irodalmi nyelv megteremtésétől vagy egységesítésétől s az ezen alkotott, nemzeti tudatot formáló művektől még messze vagyunk, bár egyes — többnyire magános, egymástól függetlenül alkotó írók, költők jelentős életművet hoznak létre. Ezért a leginkább Pest-Budán megvalósuló szerb irodalmi-kulturális központ nem a magyar irodalomtól elzárva, ellenkezőleg, azzal szoros kapcsolatban alakít ki bizonyos műfajokat, stílusformákat; ezeket a magyar irodalom hagyományaival újítja meg, fejleszti tovább a szerb alkotó. Mondanunk sem kell, hogy nem változatlan átvételről, nem egyoldalú befogadásról van szó. Még a magyar irodalomhoz a legközelebb álló Vitkovics Mihály sem egyszerűen lefordítja az általa kiválasztott műveket: hanem mindig szem előtt tartja olvasóit vagy hallgatóit, s azok ízléséhez, az azok képviselte gondolkodáshoz idomítja adaptált verseit. Így lesz a deseteracban megszólaló szerb népdal a magyar társasági dalok könnyed idilljévé, vagy a költői episztolák, filozófiai költemények jambusává, illetve a dalszerű Csokonai- vagy Verseghy-költemény a szerb polgári lírába is beleilleszthető énekké. Lukijan Mušicki — valószínűleg egyáltalában nem függetlenül Schedius professzor esztétikai leckétől és a XVIII. század végén forgatott poétikai kézikönyvektől — még az alkalmi verset is az általánosítás emelkedettségének messzebbre ható érvényének szintjére próbálja emelni; illetve a klasszicista reminiszcenciákkal teli ódát a személyes érzés forrásának hitelevel telíti meg, ezzel melábut is lop a horatiusi eredetű műfajba. Igaz,

ő már átérzi a XIX. század elejének Kelet-Európájában is jelentkező válsághangulatot. S amit ehhez kiegészítésül hozzá kell tennünk: nem egyes alkotók alkalmi érdeklődésére alapozzuk véleményünket, hanem az irodalomfejlődés egészére; a Magyarország területén kibontakozó szerb irodalom lényegének tekintjük e „kettős irodalmiság”-gal jelölt jelenséget.

A XIX. század 30-as esztendeiben — mikor a magyarosítás üteme fölgyorsulni látszott —, s még inkább a XIX. század második felében a magyar nyelvű oktatás a szerb anyanyelvű magyar olvasók széles táborát alakította ki. Csak egy példa: az 1840-es esztendőkből jelenik meg Jósika Miklós „A könnyelműek” című regénye szerbül, erre a regényre mintegy 1200 előfizető akad.³⁰ A fordítás érdekessége, hogy a fejezetek előtti mottók (többek között Vörösmarty-versrészletek) megmaradtak magyarul, hiszen az olvasók túlnyomó többsége nyilván értette e sorokat.

A XIX. század első évtizedeiben, még inkább a XVIII. század második felében a szerb írástudók csak egy része tudott magyarul, hiszen az iskola vagy a befogadó diákváros nem feltétlenül követelte meg a magyar nyelvtudást. A magyar művelődés azonban ekkor is jelen volt: a diákok jelentős részének, esetleg néhány tanárnak személyében; s a latin nyelvű alkalmi költészet vagy történettudomány sugározhatta azt a rendi-nemesi tudatot, mely a magyar deákos klasszicizmus megannyi alkotásából áradt.

A szlovák—magyar kettős irodalmiságtól megkülönbözteti az tény, hogy a szerbségnek erős egyházi szervezete biztosította a feltétlen elkülönülést; s mindenféle „hatás” így eleve csak módosult formában jelentkezhetett. Viszont ez az egyházi szervezet a merészebb — fejlődésre ösztönző — kísérleteknek gátja is lett. Ugyanakkor a szerb népköltészet sokkal erőteljesebben sugárzott ki a magyar irodalomra, bár a szlovák népköltészet sem volt ismeretlen. A szerb népköltészet azonban nemcsak *irodalmi*, hanem *irodalomszemléleti* változásnak is volt az indítója (ehhez némi segítséget nyújtott a szlovák népköltészet is). E kölcsönhatások a XX. századig jellemezték a szerb—magyar irodalmi kapcsolatokat.

Az önálló Szerbia megalakulása még inkább fokozta a magyar író-és olvasótársadalom érdeklődését, ezt a reformkori újságok politikai rovatai közvetlenül bizonyítják. A szerb művelődés (jog- és orvostudomány, stb.) fejlődéséhez magyarországi szakemberek is hozzájárultak, a szerb irodalmi élet hamar megkezdte a legjelentősebb magyar irodalmi alkotások tolmácsolását: erre a törekvésre nemes válasz a Kisfaludy Társaság sok évtizedes tevékenysége a szerb irodalom és népköltészet megismertetésében, Jókai Mór közismertsége, illetve regényeinek, néhány novellájának délszláv-szerb ihletettsége.

A szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok sohasem érték el a fordítások ilyen mennyiségét, színvonalát a XIX. században, vidéki újságok dilettánsai tolmácsolták. Viszont a magyar népszínmű például olyan szerepet játszott a szerb színpadon, melyet nem lehet csupán az irodalmi hatások címszava alatt tárgyalnunk, ennek művelődéstörténeti,

társadalmi eredőire és kisugárzására is fel kell figyelnünk³¹ (Ugyanígy elemezhetjük a szerb népdal útját a magyar irodalomban).

A szerb olvasó jobban volt érdekelve a magyar szépirodalomban, mint a magyar szerbben. A magyarországi szerb olvasó nyilván Ignjatović regényei mellett Jókaiéit is kézbe vette; ahogy a színpadon ismerős világot üdvözölt Szigligeti vagy Csiky Gergely színműveinek tapasztolva. A szerb olvasó (és néző) így egyszerre két irodalom hagyományaiban gondolkodott, két irodalom alkotásaiból alakította ki a maga világgképét.

A magyar olvasó értesültsége nem volt ennyire alapos a szerb irodalomra vonatkozólag. Igaz, a déli részeken megjelenő lapok sűrűn hozták a szerb költőket, jelentős alkotók fordítottak nagy költőket (Vajda János Radičevićet), a szerb irodalom mégis sokáig azonos marad a rendkívül nagyra becsült népköltészettel.

Mindez a XIX. század második felére jellemző, de lényegében a felvilágosodás korában alapozódott meg. A szerb irodalom is a felvilágosodás jegyében kezdte meg önmaga kialakítását, akkor születtek és alkottak az újkori irodalom első igazán fontos alakjai. De a kevésbé fontos, csupán fejlődéstörténeti szerepük miatt említésre méltó egyéniségek életműve is ekkor vált, sűrűsödött irodalmi életté, hatóerővé. Ennek az újkori szerb irodalomnak szerveződésekor a magyar hagyományoknak, példáknak is fontos a szerepe: ők igazolják, példázzák a lehetőséget, a kísérlet megvalósíthatóságát. A szerb népköltészet egy ütemmel később lép be a magyar irodalomba, bár a felvilágosodás kora sem érintetlen a szerb énekek szellemétől; ám ez az érintkezés nem válik ösztönző erővé, mindössze a tudomásulvételig jut el. A klasszicista-szentsimentális szemlélettől eltérő tájékozódás pillanatában jelenik meg magyarul a Hasanaginica, kap Kazinczy Ferenc híradást — sárospataki barátja révén — a szerb irodalomról, foglalkozik Kölcsey Ferenc behatóan a szerb népelemek sajátosságaival, egy dal magyar variánsát megalkotva; azaz ekkor és a következő esztendőkből minden magyar költőnek tudomásul kell vennie egy újfajta s egyre sikeresebben megvalósuló versalkotási módot, hangnemet, verselést, képalkotást.

A szerb—magyar irodalmi kapcsolatok jellege nem a felvilágosodás korában vált hosszú időre érvényessé. De akkor kezdett összegyűlni az az anyag, mely meghatározta ezeket az irodalmi kapcsolatokat. A társadalmi, a politikai és a gazdasági, valamint a kulturális körülmények a szerb olvasó (és néhány író) számára különleges lehetőséget biztosítottak, ezt neveztük — Rudolf Chmel terminológiáját követve — „kettős irodalmiság”-nak.³² Mindez a felvilágosodás irodalom- és művelődés-teremtő korszakában kezd kibontakozni, s később is sokszor nyílik ide vissza. Hogy csak egyetlen példát említsünk: Kazinczy Ferenc levele Mušickihoz sokáig idézett példa marad, mind a szerb, mind a magyar irodalomban. A szerb—magyar irodalmi kapcsolatok különböző intenzitással máig is jelentékeny részei irodalmaink fejlődésének, ezért kutatásuk, az egyes korokban változó jellegük földerítése a nemzeti irodalmak vizsgálatában is számottévvő hasznot hajthatnak.

JEGYZETEK

¹ *Rudolf Chmel*: Medzi slovenskou a maďarskou literatúrou, Slovenské pohľady 88. (1972) 10. 104—111. — *Ugyanő*: Literatúra v kontaktoch, Bratislava 1972. 44—76.

² A továbbiakban bőven meríték eddig közölt e tárgyú dolgozataimból: Die Rezeption der südslawischen Volksdichtung in der Literatur der ungarischen Aufklärung, Studia Slavica 15. (1969) 103—118. — A szerencsétlen lányka, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 2. (1970) július. 40—47. — Adatok a szerb-magyar kapcsolatokhoz a XVIII—XIX. század fordulóján, Ugyanott 2. (1970) november, 20—28.

³ *Plukovics Gábor*: Vitkovics mint szerb író, Budapest 1889. — *Mladen Leskovac*: Mihajlo Vitkovics, Glasnik istoriskog društva... 8. (1935) 21—49, 227—234, 9. (1936) 384—393.

⁴ *Póth István*: Egy szerb költő magyar versei, Filológiai Közölny 5. (1960) 220—223.

⁵ *Ulrich Weißstein*: Einführung in die vergleichende Literaturwissenschaft, Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz 1968. megkülönbözteti az Einfluß és a Nachahmung fogalmát. Ez utóbbit a klasszicista korok helyezik előtérbe — fejtegeti —, míg a Sturm und Drang, a romantika és a szürrealizmus elveti (90.).

⁶ Még *Mladen Leskovac* id. dolgozata is csupán a tényközlés, a forráskutatás szintjén marad.

⁷ Jó szempontokat ad a Literárne vzt'ahy slovákov a južných solvanov c. kötet, Bratislava 1968. néhány dolgozata (*Július Dolanský*: K problematike triednej podstaty kultúrnych a literárnych vzt'ahov medzi slovanskými národmi, 95—105. — *Dionýz Ďurišin*: Niekoľko poznámok k metodike literárnej komparatistiky, 106—114.), valamint a Tradície a literárne vzt'ahy, Bratislava 1972. néhány elméleti tanulmánya (*Mikuláš Bakoš*: K problémom špecifickosti vzt'ahov slovenskej a maďarskej literatúry, 5—13. — *László Sziklay*: Zásadné otázky skúmania maďarsko-slovenských literárnych vzt'ahov 31—46.). Délsláv-magyar viszonylatban kevés az összefoglaló és elméletileg közelítő értekezés. Vö: *Bori Imre*: Magyar-jugoszláv irodalmi kapcsolatok, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 3. (1971) február—április, 9—13. Bori érdekes problémafelvetései azonban további megerősítést vagy vitát igényelnek. Anyagában fontos: *Vujicsics D. Sztóján* (szerk.): Szomszédság és közösség, Budapest 1972. szinte valamennyi tanulmánya.

⁸ A szerb irodalomtörténeti kézikönyvek közül az alábbiakat használtam: *Jovan Skerlić*: Istorija nove srpske književnosti, Beograd 1953. — *Miodrag Popović*: Istorija srpske književnosti. Romantizam I. Beograd 1968. A terminológiában *Szauer József* nemcsak a magyar fejlődésre érvényes megállapításaihoz igazodtam: A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a felvilágosodás magyar irodalmában: Az Estve és az Álom, Budapest 1970. 92—122. Érdekes komparatisztikai kísérlet: *Horváth Károly*: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Szeged, 12. (1972.) 47—57.

⁹ *Eduard Winter*: Die Pflege der west- und südslawischen Sprache in Halle im 18. Jahrhundert, Berlin 1968.

¹⁰ *Vujicsics D. Sztóján*: A pesti szerb templom, Budapest 1961, 10.

¹¹ *Lazar Curčić*: A pesti egyetem nyomdája és a szerb könyvnyomtatás: Szomszédság és közösség... 153—166.

¹² *Teodora Petrović*: „Karlovački krug” mitropolita Stratimirovića, Zbornik Matice srpske za književnost i jezik 8. (1960) 55.

¹³ *Miraš Kičović*: Jovan Hadžić, Novi Sad 1930. 10—12.

¹⁴ Érdekes adatot közöl *Székács József* emlékirata: „Engemet megragadtak a szerb népdalok szépségei s minthogy Göthe figyelemztetése — ki Assan Aga neje című költeményt fordította le — s Toldynak a kassai Minervában megjelent figyelemztetése, engemet is nyomába vezettek ezen költeményeknek; — nagy hévvel ragadtam meg az alkalmat a nyelv megtanulása által azoknak közelebbi megismerésére képesítenem magamat. Az érseknek (ti. Stratimirovićnak, F. I.) nagy öröme volt, midőn nemsokára szerb nyelven beszélgethettem velem, de még inkább, midőn a szerb dalok szépségeit fejtegettem és néhány fordításomat felolvastam előtte. Ő Göthe munkáját is csak főlem hallotta s azonnal felismertük benne a caesura és a fordítás hiányait, de per se bámultuk a genialitást mely nála a hűséget kipótolta. Ezen túl nagyon neki adtam magamat a fordításnak s szabad órám szépen ellettek (!) foglalta.” 1829-es, novemberi eseményekről van szó. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 10653/1.

¹⁵ *Teodor Pavlović* arcképéhez, *Helikon* 11. (1965) 521—528.

¹⁶ Nem Mušicki költészetének egészét jellemezzük; csupán a szerb-magyar irodalmi kapcsolatok jellegét próbáljuk földeríteni. A probléma tisztázása kedvéért minden más szempontot elhanyagolunk. Persze, a szerb irodalom *valamennyi* külső és belső irodalmi kapcsolatának ismerete vezethet csak el egy korszak teljes jellemzéséhez.

¹⁷ Regélő 1837. 279—280, 286—288, 294—296, 337—341, 349—350, 353—357, 361—366, 369—374, 379—381, 473—476.

¹⁸ A korszak irodalmi stílusirányzatainak konkrét ismeretéhez jó hasznát vettem *Mladen Leskovac* antológiájának: Antologija starije srpske poezije, Novi Sad—Beograd 1964.

¹⁹ A nevezetesebb irodalmi személyiségek közül ezúttal csak Csokonai Vitéz Mihály, Kis János és Kultsár István nevét említjük.

²⁰ 1788. VI. január 19. XIV. február 12, XLII. május 28, XLIV. június 4.

²¹ 1790. III. 49—54. — Ugyanott 122—140.

²² Szerbia fölfedezése a magyar fölvilágosult történeíráásban, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 2. (1970) március, 21—30.

²³ Taurinum auspiciis Iosophi II. Aug. recuperatum. Poemation a G. P. concinnatum. Pestini 1789.

²⁴ Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae, tum Valachiae, Mol-

daviae ac Bessarabiae cum Regno Hungariae nexu quod scripsit *Georgius Pray*... edidit *Georgius Fejér*, Budae 1837. 4.

²⁵ 1791. 36—37, 144—145, 305—307, 316—318, 403.

²⁶ 1792. II. július 13. — Belgrádi történeti topográfia; Uo. 1790. Toldalék 8—48.

²⁷ A 2. számú jegyzetben idézett dolgozataim.

²⁸ Magyar Könyvház II., IV. Pest 1783.

²⁹ 1792. november 30. 299.

³⁰ Életképek 1845.: Irodalmi Ör 2. szám.

³¹ Erre már a *Danica* 1862, 28. száma is fölfigyelt. A kérdést ismét fölveti: *Grosits János*: A magyar színműirodalom a szerbeknél, *Művészvilág* 2. (1902) 10. szám. — A kérdés újabb földolgozása: *Póth István*: A magyar dráma a szerb színpadon, Kéziratok kandidátusi értekezés, Magyar Tudományos Akadémiai Kézirattára.

³² Vö.: 1 számú jegyzet.

REZIME

K PRIRODI SRPSKO-MAĐARSKIH KNJIŽEVNIH VEZA U DOBA PROSVEĆENOSTI

Ova studija je metodološki pokušaj koji želi da odredi glavne crte ovih veza na kraju XVIII i na početku XIX veka. Najnovija istraživanja iz istorije slovačke književnosti su ukazala na posledice dvojezičnosti (sociološke, psihološke itd.) u književnom stvaranju. Slovačka istorija književnosti tu pojavu naziva terminom „biliterarnost”. U Srednjo-istočnoj Evropi ova dvojna literarnost znači to da je pesnik — računajući na nedostatak tradicija sopstvene nacionalne književnosti — prinuđen da se uklopi u tradiciju jedne druge književnosti na svom maternjem jeziku; prilagođuje sistem jedne druge književnosti konvencijama svog maternjeg jezika i samim tim obogaćuje mogućnosti pesničkog izraza i stvara nove književne forme. Studija odbacuje pojam *uticaja* a zajedničke crte srpske i mađarske prosvetnosti izvodi iz zajedništva dveju kultura. Kao primer autor navodi pesništvo *Lukijana Mušickog* koje je dobilo svoje osnove na peštanskom univerzitetu, odnosno upućuje na rano javljanje srpskog folklora i istorije u mađarskoj štampi.

RESUMÉ

A LA MARQUE DES RÉLATIONS LITTÉRAIRES SERBO-HONGROISES À L'ÉPOQUE DES LUMIÈRES

Ce travail n'est qu'un essai méthodologique qui a pour le but d'évaluer les traits principaux des relations littéraires à la fin du XVIII-ème et du commencement du XIX-ème siècle. Les recherches récents dans la littérature slovaque ont fait voir les résultats du bilinguisme (sociologiques, psychologiques etc.) dans la création littéraire. La littérature slovaque a nommé ce phénomène par „bilittérarisme”. En Europe est-central cette „bilittérarisme” signifie que le poète — comptant le manque de la tradition dans la littérature nationale propre — est obligé de s'adapter à la tradition d'une autre littérature dans sa propre langue maternelle; il adapte le système d'une autre littérature aux conventions de sa propre langue maternelle, et par conséquent, il fait enrichir les possibilités de l'expression poétique en créant les nouveaux formes littéraires. Ce travail rejete la conception de l'influence, et les traits communs des Lumières serbe et hongroise il fait conclure par la communauté des deux cultures. Pour donner un exemple, l'auteur note la poésie de *Lucian Mušicki*, qui a eu la base à l'université de Pesth, et indique l'apparition tôt du folklore et de l'histoire serbe dans la presse hongroise.

